

BATI'YA BAKIŞ VE "MEDENİYET" KAVRAMI BAĞLAMINDA ZİYA GÖKALP İLE MEHMET AKİF'İN GÖRÜŞLERİ VE BU GÖRÜŞLERİN KARŞILAŞTIRMALI OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ

Murat KARA¹

Öz

Ziya Gökalp ve Mehmet Akif Ersoy aynı dönemde yaşamış iki önemli isimdir. Bu iki ismin birçok ortak noktada birleştikleri söylenebilir. Görüşlerini ortaya koymak için dergi çıkarmaları, yazılar ve manzumeler kaleme almaları, toplantılar ve konuşmalar gerçekleştirmeleri bunlardan sadece birkaçıdır. Ayrıca eserlerinde içinde yaşadıkları dönemin bir sonucu olarak sanatın tek gaye şeklinde görülmemesi gerektiğinden bahsetmeleri, halkın anlayabileceği bir lisanın kullanılmasını istemeleri de yine onları bazı noktalarda birleştirir. Her iki ismin devletin fikri ve edebi temellerinin atılması sırasında da bazı vazifeleri ve katkıları olmuştur. Ziya Gökalp *Yeni Hayat* adlı kitabının "mukaddime" sayılabilecek ilk metninde, Mehmet Akif *Safahat*'ın "önsöz" sayılabilecek ilk şiirinde sanatı tek gaye olarak görmediklerini açıkça dile getirmişler. Şüphesiz her iki isim de sanat değeri taşıyan metinler kaleme alabilecek kudrete sahiptir. Gökalp'in eserlerinde bunu gösteren işaretler vardır. Akif ise sanat değeri taşıyan metinler ortaya koymuştur. Onların sanatı tek gaye edinmemelerinin temel sebebi yaşadıkları dönemin şartlarıdır. Batı ile ilk temasın gerçekleştiği önceki dönemlerden farklı olarak bu dönemde Batı'nın gerçek yüzü ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda sanata bakış da önceki dönemlere göre değişmiştir. Ancak bu durum sadece sanatı değil, Batı'ya bakışı ve medeniyet gibi bazı kavramların anlam çerçevesini de değiştirmiştir. Bu çalışmada aynı dönemde yaşayan ve çoğu zaman birbirine muhalif olarak gösterilen Ziya Gökalp ile Mehmet Akif Ersoy'un Batı'ya ve medeniyet kavramına bakışları ortaya konulacak ve karşılaştırılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Medeniyet, Batı, Batı medeniyeti, lisan.

THE OPINIONS OF ZİYA GÖKALP AND MEHMET AKİF IN THE CONTEXT OF THE CONCEPT OF WEST AND "CIVILIZATION" AND THE COMPARATIVE EVALUATION OF THESE OPINIONS

Abstract

Ziya Gökalp and Mehmet Akif Ersoy are two important names who lived in the same period. It can be said that these two names are united in many common points. Publishing magazines, writing articles and poems, holding meetings and speeches to express their views are just a few of them. In addition, as a result of the period they lived in, the fact that they mention in their works that art should not be seen as the only goal, and that they want to use a language that the public can understand also unite them at some points. Both names had some duties and contributions during the laying of the intellectual and literary foundations of the state. Ziya Gökalp, in the first text of his book, *Yeni Hayat* (New Life), which can be considered as an "entry", and Mehmet Akif, in *Safahat*'s first poem, which can be considered as a "preface", clearly state that they do not see art as a single goal. Undoubtedly, both names have the power to write texts of artistic value. In Gökalp's works, there are signs showing this power. Akif, on the other hand, produced texts with artistic value. Perhaps the main reason why they do not adopt art as their sole purpose is the conditions of the period in which they lived. Unlike the previous periods when the first contact with the West took place, the true face of the West appeared in this period. In this context, the look at the art also changed compared to previous periods. However, this situation changed not only art, but also the look at the West and the framework of meaning of some concepts such as civilization and the look at the West. In this study, the views of Ziya Gökalp and Mehmet Akif Ersoy, who lived in

¹Dr. Öğretim Üyesi Batman Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı, ORCID: 0000-0001-7139-4906

the same period and who are often regarded as opposite to each other, on the West and the concept of civilization will be revealed and compared.

Keywords: Civilization, West, Western civilization, language.

Giriş

Modern Türk edebiyatında medeniyet, Batılılaşma, terakki, muasırlaşmak, halk, İslamlaşmak vb. kavramlardan bahsedildiğinde akla gelecek ilk iki isim muhtemelen Ziya Gökalp ve Mehmet Akif olacaktır. Yeni devletin teessüsünde her iki ismin de önemli vazifeleri ve katkıları olmuştur. Gökalp bu vazifede pür akıl, Akif ise akılla birlikte kas ve his gücü olarak değerlendirilebilir. Devletin fikri ve edebi temellerinin atıldığı yerde Gökalp, bu temellerin altında bulunan makinelerin, lokomotiflerin başında ise Akif vardır. Gökalp daha çok kitaba dayalı bir fikir ve bu fikirleri genellikle tasnif ederek, geliştirerek ilmi bir zemine oturtmaya çalışan ve böylece ortaya koyan bir isimdir. Akif ise daha çok tecrübeye dayalı bir aksiyon ve bu aksiyonu fiiliyata, pratiğe dönüştürmeye çalışan bir isimdir. Gökalp'in fikirlerinde milletin çekirdeği olan ve kültürle sulanmış halk kavramı, Akif'in eserlerinde kök salmış, filizlenmiş sonra büyümüş ve eserden taşarak gerçek yaşamda meyvelerini vermiştir. Bu söylediklerimizin Gökalp'teki en önemli işareti "Turan" manzumesi ve "Yeni Lisan Hareketi", Akif'te ise "İstiklâl Marşı"dır. Her iki isim de savundukları düşünceler bağlamında manzumeler, makaleler kaleme almış, dergiler çıkarmış, konuşmalar gerçekleştirmiş, tartışmalara karışmıştır. Bu bağlamda her iki ismin de ortak noktaları vardır.

Aynı dönemlerde yaşayan Gökalp ve Akif zaman zaman birbirleriyle fikir açısından çatışmalar da başka bir açıdan ortak noktada buluşmuşlar, aynı kaderi paylaşmışlar ve bazı ithamlara maruz kalmışlardır. Gökalp, "ırkçılığa varan" bir "Türkçülük" ithamına, Akif ise "medeniyete ve Batı'ya karşı" olduğu ithamına uğramıştır. Bu ve bunlara benzer ithamlarda dile getirildiği gibi Gökalp'in de Akif'in de görüşleri keskin ve değişmez çizgilerle sınırlanmış değildir. Bu açıdan bu ithamları çürütmenin yolu her iki ismin de bütün eserlerini inceleyip görüşlerinin şahdamarlarına ulaşmakla mümkün olabilir. Bu çalışmada doğrudan bu ithamların hakikati araştırılacak değildir ancak konumuz bir yönüyle bu ithamlarla da bağlantılıdır. Dolayısıyla çalışmada bu ithamların doğru olup olmadığıyla ilgili de bazı ipuçları verilecektir.

Bu çalışmada Gökalp'in daha çok makalelerinden, Akif'in ise daha çok manzumelerinden istifade edilecektir. Ancak yeri geldiğinde Gökalp'in manzumelerine, Akif'in de yazılarına temas edilecektir. Birçok edebiyat araştırmacısının da dediği gibi Akif'in eseri hayatı, hayatı eseridir. "Çünkü şairde, 'eser mi hayat mı?' ikiliği yoktur. 'Hayat: eser' ya da 'hayatın eseri'dir söz konusu olan." (Akay, 2009, s. 29) Başka bir deyişle Akif'te söz ve eylem, eser ve yaşantı bir bütündür. Bu bütünlüğü sağlayan ise "samimiyet"idir. Diğer şairlerin poetikalarından farklı olarak, onun poetikası bu "samimiyet" üzerine kuruludur. Uygulamada başarılı örneklerini gördüğümüz bu ilke onu edebiyatımızda yegâne yapmaktadır (Daşcıoğlu, 2019, s. 19). Bunun bir anlamı eserinden de onun görüşlerine ulaşmanın mümkün olduğudur. Kendisi de Safahat'ta bunu şöyle ifade etmektedir: "Hayır, hayal ile yoktur benim alışverişim.../ İnan ki her ne demişsem görüp de söylemişim. / Şudur cihanda benim en beğendiğim meslek:/ Sözüüm odun gibi olsun; hakikat olun tek!" (Ersoy, 2021, s. 586)

Gökalp ise görüşlerini, kaleme aldığı çok sayıda yazı ile ortaya koymuştur. Fakat o ayrıca bu yazılarındaki fikirlerini özet olarak, akılda kalıcı bir şekilde ve halkın anlayabileceği bir dille sunduğu manzumeler de kaleme almıştır. Bilindiği gibi Gökalp, düşüncelerini birbirini destekleyen

üç yöntemle geliştirmekte ve sunmaktadır. Bunlardan birincisi çevresindekilerle sohbetler ve konuşmalar, ikincisi makale olarak adlandırabileceğimiz yazılar ve üçüncüsü ise manzumelerdir. Gökalp, zihninde bir düşünce varlık gösterince bunu yanında olan ve karşı çıkanlarla tartışarak bir çıkarıma dönüştürmekte, sonra buna dayanan bir fikir yazısı kaleme almakta ve en sonda da bu düşünceyi daha basit bir şekilde ortaya koyan bir manzumeye dönüştürmektedir (Koroğlu, 2010, s. 265). Dolayısıyla Gökalp'te öncelikle yazılara ve bunların ışığında manzumelere bakmak; Akif'te ise öncelikle manzumelere ve bunların ışığında yazılara bakmak daha sağlıklı görünmektedir.

1. Yöntem

Bu çalışmada medeniyet kavramını merkeze alarak muasırlaşmak ve Batı'ya bakış açısından Gökalp ve Akif'in görüşleri ortaya konulurken yukarıda bahsedilen yol izlenecektir: Gökalp'in öncelikle yazılarından ve bunların rehberliğinde manzumelerinden, Akif'in ise öncelikle manzumelerinden ve bunların rehberliğinde yazılarından istifade edilerek medeniyet kavramına verdikleri anlam ve Batı'ya bakışları ortaya konulacaktır. Çalışmanın sonuç bölümünde ise her iki ismin medeniyet kavramı ve Batı'ya bakış açısından görüşleri karşılaştırılacaktır.

Çalışmada bize rehberlik edecek sorular ise şunlardır: Akif gerçekten Batı'ya ve medeniyete karşı mıdır ve bu bağlamda Batı medeniyetinden tamamen soyutlanmış bir İslam medeniyeti anlayışını mı benimsemiştir? Gökalp gerçekten sadece muasırlaşmayı ve Batılı bir medeniyet anlayışını mı benimsemiştir ve onun medeniyet bağlamında İslamiyet'e bakışı nasıldır? Medeniyet kavramı ve Batı'ya bakış açısından her iki ismi birleştiren ortak noktalar yok mudur?

2. Ziya Gökalp'te Batı'ya Bakış ve “Medeniyet” Kavramı

Ziya Gökalp, makalelerinde ve konuşmalarında olduğu kadar manzumelerinde de medeniyet konusuna değinmiştir. Gökalp için medeniyet aslında “muasırlaşmak” mefkûresinin kavramlaştırılmış şeklidir. Ayrıca onun aynı zamanda bir kitabının da adı olan “Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak” formülü de medeniyet kavramı açısından tek tek ve bir bütün olarak değerlendirilebilir. Fakat o daha sonra İslamlaşmak mefkûresinden ve bu bağlamda yaptığı bazı değerlendirmelerden vazgeçmiştir. Biz bunun farkında olarak onun medeniyet kavramına bakışını burada değerlendireceğiz.

Gökalp'in “Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak” formülünün üçüncü maddesi aynı zamanda bizim de konumuz olan muasırlaşmaktır. Gökalp, bu maddeyi işlerken bazı kavramlar üzerinde durmaktadır. Bunların en önemlisi ise “medeniyet” kavramıdır. Yukarıda da değindiğimiz gibi medeniyet “muasırlaşmak” mefkûresinin kavramlaştırılmış hâlidir. Gökalp, aynı adla *Yeni Hayat* adlı kitabında bir manzume de kaleme almıştır.

Türk milletinin muasırlaşması neye bağlıdır? Gökalp'in bize gösterdiği yön Batı'dır. Fakat Gökalp, Türk milletinin “*Avrupa medeniyetine tam bir surette*” girmesiyle bunu başarabileceğini söylemektedir. Ona göre hem siyasette hem de askerlikte iki milletin birbiriyle savaşabilmesi için aynı silahlarla donanmış olması gerekir. Batılılar ilerlemiş sanayilerinin de etkisiyle tank gibi zırhlı araçlar, uçaklar, savaş gemileri yapabiliyor ve bunları savaşta kullanabiliyorlar. Biz ise bunlara sadece top ve tüfekte karşılık vermek mecburiyetinde kalıyoruz. Bu hâliyle İslam âleminin Batı'ya karşı sonuna kadar dayanabilmesi mümkün değildir. Vatanımızın da dinimizin de bağımsızlığını bu şekilde muhafaza edemeyiz. Hem vatanımızı hem de dinimizi tehdit eden bu olumsuzluklar karşısında tek kurtuluş çaremiz sanayide, ilimde, askerlikte ve hukukta Batılılar kadar terakki

etmek, medeniyet açısından onlarla aynı seviyede olmaktır. Bunu başarmanın tek yolu da “Avrupa medeniyetine tam bir surette” girmektir (Gökalp, 2004: 63,64).

Fakat burada hemen şunu belirtmemiz gerekir ki başlangıçta “muasırlaşmak” Gökalp’e göre tek yön ve tek ufuk değildir. Nitekim o, Türkiye’nin kurtuluşunu ne sadece Batılılaşmasında ne de sadece İslamlaşmasında görüyordu. Onun için “Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak” formülü birbirine bağımlı, ahenkli bir bütünlüğe sahipti. Ayrıca Gökalp’in bu formülünde “Avrupalılaşmak” yerine “muasırlaşmak” kelimesini kullanması, bazı çevrelerin ona yaptığı tenkitlerin haksızlığını da kendiliğinden ortaya çıkarmaktadır. Çünkü Gökalp, çağının bir fikir adamı ve buhran devrinde yetişen, çöküş sebeplerini ve çarelerini araştıran bir sosyolog olarak çok iyi biliyordu ki devrin diğer milletleri gibi Türk milleti de hem varlığını korumak hem de ilerlemek için çağın medeniyetinin gereklerini benimsemek zorundaydı:

“Medeniyet, eskiden Doğu’daydı. Rönesans’tan beri onu Batı eline geçirmiş ve durmadan geliştirmişti. Mühim olan coğrafi yön ve mekân değil, hangi yönde ve mekânda bulunursa bulunsun, medeniyetin çağdaş olmasıydı. Bu itibarla Ziya Gökalp’in Türk tarihinin istikametine de uygun olarak, çağdaşlığı temsil eden Batı medeniyetini örnek almasında yadırganacak bir taraf yoktur. Kaldı ki, o ‘medeniyet’ kavramına verdiği mânâdan da anlaşılacağı üzere, mutlak ‘Batıcı’ değil, telifcidir ve çağdaşlaşmak, onun milliyetçilik sistemini yapan unsurlardan sadece bir tanesidir.”
(Emil, 1978: 468,469)

Medeniyet, Gökalp için ne anlama gelmektedir? Gökalp bunu açıklamak amacıyla millî kültür kavramına müracaat eder ve açıklamasını bir karşılaştırma bağlamında gerçekleştirir. *Türkçülüğün Esasları* adlı kitabında “medeniyet” ile “millî kültür”ü karşılaştırırken bunların hem ortak noktalarının hem de farklı noktalarının bulunduğunu söyler. Bu karşılaştırma ayrıca onun medeniyet kavramıyla neyi kastettiğini de gösterir. Bu karşılaştırmayı maddeler halinde buraya almak istiyoruz.

Gökalp’e göre medeniyet ile millî kültür arasında müşterek nokta her ikisinin de iktisat, lisan, dil, din, ahlâk, hukuk gibi bütün sosyal hayatları bünyesinde toplamasıdır. Bu sosyal hayatların tamamına millî kültür denilebileceği gibi medeniyet de denilebilir (Gökalp, 2004: 30).

Medeniyet ile millî kültürün farkları ise şunlardır:

a) İlk olarak kültürün millî bir vasfı vardır. Medeniyet ise uluslararasıdır. Kültür, sadece belli bir milletin akıl, fen, iktisat, dil, din, hukuk gibi bütün sosyal hayatlarının ahenkli bir bütünüdür. Medeniyette bu daha kapsamlıdır. Bir medeniyet çatısı altında toplanan ne kadar millet varsa hepsinin sosyal hayatlarının toplamıdır medeniyet. Gökalp, buna Avrupa medeniyetini örnek gösterir. Ona göre Amerika da dâhil olmak üzere bütün Avrupalı milletlerin oluşturduğu bir medeniyettir bu. Fakat bu medeniyet içerisinde farklı ve bazen bağımsız bir İngiliz kültürü, Fransız kültürü de vardır (Gökalp, 2004: 30).

b) Medeniyet, usul yoluyla ve bireysel kararlarla meydana gelen sosyal olayların tamamıdır. Bu nedenle aynı medeniyet çatısı altında toplanan bütün bilgi ve kavramların tamamı medeniyeti meydana getirir. Millî kültürün bünyesinde bulundurduğu şeylerde bu durum yoktur. Başka bir deyişle bunlar suni değildir.

Gökalp, bu konuda lisanı örnek vermektedir. Ona göre lisan bireyler tarafından belli kaideler çerçevesinde meydana getirilmiş bir şey değildir. Bu yüzden lisanın bir sözcüğünü bir birey keyfi olarak değiştiremez veya bir sözcüğün yerine başka bir sözcük uydurup koyamaz. Lisanın doğal yapısından husule gelmiş bir kaideyi de değiştiremez. Lisanın kelime ve kaideleri zaman içerisinde ve toplumun genel isteği doğrultusunda kendiliğinden değişim geçirir ve bireyler bu değişime sadece seyirci kalır. Bireyler bazı terim ve yeni lafızların dile ilave edilmesini isteyebilir. Ancak bunlar da hangi meslek grubu içerisinde ise o grup tarafından kabul edilmelidir ki kelime olarak değerlendirilebilsin. Fakat bu da yeterli değildir. Bu kelimelerin ayrıca halkın tamamı tarafından da kabul edilmesi gerekir. Kelimeler ancak bu şekilde halkın ortak kelime dağarcığında yer edinebilir. Önemli olan halkın bu kelimeleri kabul edip etmeyeceğinin kesin olarak bilinmemesidir (Gökalp, 2004: 31).

İşte bunlardan hareket eden Gökalp, millî kültürün birinci aşamasını lisanın sözcüklerinde, medeniyetin birinci aşamasını ise yeni lâfızlar şeklinde oluşturulan terimlerde görüldüğünü söylemektedir.

Gökalp daha sonra, Osmanlı Devleti'nde var olan ikiliklerden bahsederek medeniyetimize ve millî kültürümüze ait olan unsurları ortaya koymaya çalışır. Ona göre, Osmanlıca, Osmanlı vezni, Osmanlı mûsikîsi vb. unsurlar medeniyetimizi, Türkçe, Türk vezni, Türk mûsikîsi vb. unsurlar da millî kültürümüzü oluşturmaktadır.

Birol Emil, Gökalp'in sadece dil hakkındaki görüşlerine bakılarak, "medeniyet" ile kastettiği şeyin, "*istihlâlara (terimlere) dayanan ilim ve teknik*" olduğunu, "*dinî, ahlâki, bedî (estetik) duygular ve onların ifadesi olan kelimeler*"in de "millî kültür"ü yaptığını söylemektedir (Emil, 1978: 478). Gökalp'in de millî kültürün özellikle duygulardan, medeniyetin ise özellikle bilgilerden müteşekkil olduğunu söylemesi Emil'in bu tespitini doğrulamaktadır (Gökalp, 2004: 39).

Gökalp'in lisan konusundaki görüşleri elbette bunlarla sınırlı değildir. O başka metinlerde, manzumelerde ve özellikle "Yeni Lisan Hareketi" bağlamında kaleme aldığı yazılarında hep bu konuya değinmiştir. Hatta kendi ifadesiyle lisan konusu Gökalp'te tek başına topyekûn bir hareketin de ilk kıvılcımı olmuştur:

"Hülâsa, on yedi-on sekiz yıldan beri Türk milletinin sosyolojisini ve psikolojisini incelemek için harcadığım çalışmalarımın mahsulleri kafamın içinde istif edilmiş duruyordu. Bunları meydana atmak için yalnız bir vesilenin çıkmasına ihtiyaç vardı. İşte, Genç Kalemler'de Ömer Seyfeddin'in başlamış olduğu fikir mücadelesi bu vesileyi hazırladı. Fakat ben dil meselesini kâfi görmeyerek Türkçülüğü bütün mefkûreleriyle, bütün programıyla ortaya atmak lâzım geldiğini düşündüm." (Gökalp, 2004: 14)

Ancak önemli olan Gökalp'in konumuz bağlamında buna da değinmiş olmasıdır. Onun lisan konusundaki görüşleri aynı adı taşıyan ve "*Güzel dil, Türkçe bize/ Başka dil, gece bize/ İstanbul konuşması/ En saf, en ince bize*" (Gökalp, 1976: 17) mısralarıyla başlayan bir manzumesinde ortaya konmuştur. Maddeleştirirsek görüşleri şöyledir:

- 1) Dilimiz Türkçedir ve Türkçe'nin en doğru kullanımı da İstanbul konuşmasıdır.
- 2) Dilimiz herkesin rahatlıkla anlayabileceği şekilde olmalıdır.
- 3) Uydurma kelimelerden ve tasfiyecilikten sakınılmalıdır.

4) Fikir önemlidir ancak bir fikir açıklanırken en sade söyleyiş tercih edilmeli, eğer eşanlamlı sözcükler kullanılacaksa bunların da Türkçe olmasına dikkat edilmelidir.

5) Halkın söz oluşturmada kullandığı yollar yeni sözcük türetmede en güvenli olanıdır. O halde bu yollar dikkate alınmalı fakat yine de İstanbul Türkçesi usulüne riayet edilmelidir.

6) Sözcüklerin söylenişinde de Arapça, Farsça telaffuzlar değil Türkçe telaffuzlar dikkate alınmalıdır.

7) Milleti millet yapan temel unsurlardan biri dildir. Milleti birleştiren odur. Ona değer verilmezse milleti ayıran da odur.

c) Ziya Gökalp'e göre bir kültüre vücut veren birbirinden farklı sosyal hayatlar arasında ahenkli bir bütünlük vardır. Fakat medeniyet için böyle bir durumdan söz edilemez. Nasıl farklı kültürler var ise medeniyetler de farklıdır ve çeşitlidir. O halde, medeniyet ahenkli bir hale nasıl getirilebilir? Gökalp'in cevabı çok önemlidir: Medeniyet, milli kültürle aşılmalıdır. O burada İngiliz medeniyetini örnek gösterir. İngiliz medeniyetinde bu aşılma gerçekleştiği için onların kültürü ile medeniyeti arasında ahenkli bir ilişki vardır (Gökalp, 2004: 42).

Bu noktada Gökalp'in yukarıda değindiğimiz üzere Avrupa medeniyetine tam bir surette girmemizi istemesi ile burada ileri sürdüğü görüş arasında bir çelişki olduğu düşünülebilir. Ancak bu bir çelişki değil, bir ehlileştirme ve bir tercih olarak düşünülmelidir. Başka bir deyişle Avrupa medeniyetine girerken milli kültür ile bir aşılma gerçekleşmese de yine medeniyete dâhil olunmuş olur fakat asıl olan bütün sosyal hayatları arasında derin bir ilişki ve deruni bir ahenk bulunan milli kültürle aşılma bir medeniyettir. Gökalp'in tercihi ikincisidir.

Şimdiye kadar saymış olduğumuz bu üç madde Gökalp'in "Medeniyet" başlıklı manzumesinde de aynen mevcuttur:

"Avrupa bir akademi; âzaları millet

Her biri bir nurlu dehâ, çünkü ayrı harsı var.

Avrupa bir dârülfünun: Hocaları milletler;

Her birinin ihtisası bir örneksiz dersi var.

Bu nurlardan biri sönse, medeniyet loş kalır;

Derslerinden biri durur, bir kürsüsü boş kalır." (Gökalp, 1976: 22)

Görüldüğü gibi, Gökalp, medeniyetin merkezi olarak Avrupa'yı görmekte ve orayı bir darülfünuna, bir akademiye benzetmektedir. Diğer bir deyişle Gökalp'in medeniyet kavramıyla kastettiği ilim ve tekniktir. Bunların da merkezi Batı'dır. Medeniyet farklı milletlerin ve onların farklı kültürlerinin birleşmesiyle oluşmuştur. Avrupa da böyledir, "her biri bir nurlu dehâ" olan farklı milletlerden oluşmuştur. Çünkü her birinin farklı sosyal hayatları içeren farklı kültürleri vardır. Medeniyet bunların bir bütünüdür. Eğer bu "nurlardan" birisi sönerse "medeniyet loş kalır".

“Medeniyet, beynelmilel yazılacak bir kitab;

Her faslını bir milletin harsı teşkil edecek.

Medeniyet bir konser ki birçok çalgı, saz, rübâb

Birleşmekle bir ahengi ancak tekmil edecek

Bu kitabın bir mebhası eksik olsa okunmaz;

Bu âleti yoksa ahenk gönüllere dokunmaz.” (Gökalp, 1976, s. 22)

Gökalp, medeniyeti bir konsere benzetir. Bu benzetmedeki amaç bilindiği üzere konserin birçok müzik unsurunun birleşmesiyle bir ahenge sahip olmasıdır. Ahengi sağlayan bu müzik unsurları medeniyeti oluşturan milletlerin kültürleridir. Medeniyet, bu kültürlerden oluşmuş “beynelmilel yazılacak bir kitab”a benzer. Bu kültürlerden birinin eksik olması, tıpkı bir müzik aleti eksik olan bir konserin gönüllere dokunamayacağı gibi, bu kitabı okunmaz kılar.

Görülüyor ki Gökalp, medeniyetin oluşması konusunda millî kültüre büyük önem vermektedir. Millî kültür ve medeniyet bağlamında diğer bir madde de medeniyetin ortaya çıkışıyla ilgilidir.

ç) Millet olarak değerlendirilebilecek her topluluğun başlangıçta sadece millî kültürü vardır. Bu aşamada henüz medeniyet yoktur. Millî kültür açısından gelişen ve ilerleyen bir millet, siyaset bakımından da ilerleyerek en sonunda devleti meydana getirir. Bu ilerleme devam ederse zamanla medeniyet de ortaya çıkar. Bu durum aşama aşama medeniyete doğru bir ilerlemeyi göstermektedir. Fakat medeniyet önceleri millî kültürden vücuda geldiği hâlde daha sonraları başka milletlerin medeniyetlerinden de birçok müessese alabilir (Gökalp, 2004: 42).

Ancak Gökalp’e göre medeniyette aşırı bir gelişmenin süratli bir şekilde meydana gelmesi zararlı bir durumdur. Çünkü toplumdaki medeniyet bireydeki zihne; toplumdaki millî kültür de bireydeki ahlaka benzer. Zihin fazla gelişirse bireyin ahlakı bozulur. Medeniyetin gelişmesi ise millî kültürün önüne geçerse bu defa da millî kültür bozulur. Millî kültürü bozulan milletlerin bozulması da kaçınılmazdır (Gökalp, 2004: 42).

d) Yukarıdaki maddeyle bağlantılı başka bir madde de iki tür milletin siyasi mücadelesiyle ilgilidir. Gökalp’e göre medeniyeti henüz gelişmemiş ancak millî kültürü güçlü bir millet ile medeniyeti güçlü ancak millî kültürü yozlaşmış başka bir millet, siyasi bir mücadelede karşı karşıya gelse millî kültürü güçlü olan millet zafer kazanacaktır. “*Türklerin şimdiye kadar müstakil kılması, Çanakkale’den İngilizlerle Fransızları kovması ve Mütarekeden sonra, İngiliz silahlarıyla ve parasıyla donanmış bulunan Yunanlılarla Ermenileri yenerek mânen İngilizleri yenmesi, hep bu millî kültürün kuvveti sayesinde.*” (Gökalp, 2004: 43)

e) Gökalp’e göre ortak bir millî kültürü olan fertler bütünü, milleti; ortak bir medeniyeti olan milletler bütünü de milletlerarasını meydana getirir. Buna medeniyet zümresi de denilebilir. O halde, millet için de hars zümresi denilebilir (Gökalp, 2004: 105). Fakat “medeniyet zümresi”ni böyle kabul etmeyenler de yok değildir. Onlara göre birbirinden farklı, müstakil medeniyetler

yoktur, bütün insanları çatısı altında toplayan-milletlerden değil- sadece fertlerden kurulu bir tek medeniyet vardır. Bunlar “milletim nev-i beşerdir, vatanım rûy-ı zemin” formülünü benimsemiş kozmopolitler, yani dünyacılardır. Hâlbuki beynelmileliyetçilik, kozmopolitliğin tam zıttıdır.

“...Çünkü, milletlerarasıcılara göre, medeniyet zümresi bütün insanların hepsi demek değildir. Zâten medeniyet bir değil, birçoktur. Her medeniyetin kendisine mahsus bir camiası yani bir medeniyet zümresi vardır. Aynı zamanda, bu medeniyet zümreleri fertlerden değil, milletlerden mürekkeptir. Medeniyet zümresi bir cemiyete benzetilirse, onun fertleri de milletler olur. Medeniyet zümresine, ‘milletler cemiyeti’ denilmesi bundandır.” (Gökalp, 2004: 106-107)

Bu açıklamalar her medeniyet zümresinin bir milletlerarası çerçeveyi teşkil ettiği anlaşılmaktadır. Diğer deyişle milletlerarası medeniyetin ferdi olan bir cemiyetin aynı zamanda bir millî kültürü de olabilir. Ayrıca medeniyet, aynı milletlerarası topluluğu oluşturan milletlerin ortak bütün kurumlarının tamamı demektir.

“Demek ki, bir milletlerarasılık içinde, hem ‘onu terkip eden bütün milletlere şâmil ortak bir medeniyet’, hem de ‘her millete has millî kültürlerden mürekkep bir kültürler koleksiyonu’ vardır. O halde biz Avrupa Medeniyetine girdiğimiz zaman yalnız milletlerarası bir medeniyete vâris olmakla kalmayacağız; aynı zamanda, medeniyetdaşımız olan bütün milletlerin kültürlerinden de lezzet alma imkânına sahip olabileceğiz. Millî bir cemiyet, nasıl, iş bölümü ve ihtisas yoluyla meslek zümrelerine ayrılmışsa, milletlerarası bir câmia da âdeta milletlerarası bir iş bölümünün ve milletlerarası ihtisasın hükmüne uyarak millî ve hususî mahiyette kültürlere ayrılmıştır.” (Gökalp, 2004: 107-106)

f) Gökalp’in konuyla alakalı olarak dikkatimizi çektiği diğer bir kavram da “tezhip” kavramıdır. Ona göre, “culture” kelimesi köken olarak Fransızca olmakla birlikte iki anlamla karşılanmalıdır. Bunlardan biri “hars”, diğeri de “tezhip” tabirleriyle tercüme edilebilir. Gökalp, karşımıza iki yeni kavram daha çıkarır. Ona göre millî kültür, demokratiktir çünkü kaynağında halk vardır. Tezhip ise aristokratiktir çünkü sadece ileri düzeyde tahsil görmüş ve ileri düzeyde eğitim ile yetişmiş gerçek aydınlara mahsustur.

“...Tehzibin esası, iyi bir terbiye görmüş olmak; aklî ilimleri, güzel sanatları, edebiyatı, felsefeyi, ilmi ve hiçbir taassup karıştırmaksızın dini; gösterişsiz, samimî bir aşk ile sevmektir.” (Gökalp, 2004: 104)

Biol Emil, bu noktada Gökalp’in muasırlaşmak fikrini aydınlattığını söylediği şu görüşüne dikkati çekmektedir:

“... Bizim için dünya güzeli, millî kültürümüzün güzelliğinden ibarettir. Biz, medeniyetçe, irfanca, iktisatça ve tehzibce Avrupa milletlerinden çok geri kalmış olduğumuzu inkâr etmeyiz ve medeniyetçe onlara yetişmek için bütün kuvvetimizle çalışacağız. Fakat kültür itibariyle, hiçbir milleti kendimizden sütün görmeyiz. Bize göre Türk kültürü dünyaya gelmiş ve gelecek olanların en güzeldir. Buna göre ne Fransız kültürünün ne de Alman kültürünün taklitçisi ve tâbii olmamıza imkân yoktur. Biz, onları da diğer kültürler gibi yalnız milletlerine mahsus hususî kültürler sayarız ve onlardan, diğer kültürler gibi egzotik bir lezzet alırız.” (Gökalp, 2004: 109-110)

Emile göre, Gökalp'in bu görüşü benimsendiği takdirde, “ne medeniyet düşmanı olmak ne de kendi millî kültüründen koparak başka kültürlerin oluşturduğu ortak bir medeniyete büsbütün kapılanmak” mümkün olacaktır (Emil, 1978: 482).

g) Gökalp'e göre milliyet gazeteden, beynelmileliyet kitaptan doğduğu gibi, “*asriyyet (modernimse) de âlet (outil) den tekevün*” etmektedir (Gökalp, 1976: 11). Buradaki milliyet kavramı kültüre, beynelmileliyet kavramı da medeniyete mahsustur.

ğ) Gökalp milli kültür ile medeniyet içinde bireyin durumuna da değinir ve bu bağlamda da bir karşılaştırma yapar. Ona göre kültür içinde birey toplumsal bir vicdanın mevcut iradelerini kendisi için en kıymetli mefkûreler ve ameli düsturlar olarak görmeli; medeniyet içindeki birey ise toplumsal bir aklın mantıklı çerçeveleri içinde fikir yürütmelidir.

“Nefsî bir mahiyete hâiz olan dinî itikatlar, ahlakî vazifeler, bediî şekiller, hukukî kaideler ve aalemun mefkûreler bir hars zümresinin telâkkileridir. Şey'î bir mahiyete haiz olan ilmî hakikatler, sıhhî, iktisadî ve umranî kaideler, ziraî, sınaî ve ticarî âliyâtlar ve aalemun riyazî ve mantukî mefhumlar bir medeniyet zümresinin telâkkileridir (...) Hars hadiseleri fertte 'inşâî' mefhumları, yani kıymetleri takdir ve tasnif hizmeti ile mükellef olan 'vicdan melekesini', medeniyet hadiseleri ise 'ihbarî mefhumları, yani hakikatleri tahlil ve terkip işine memur olan' akıl melekesini husule getirmiştir.” (Gökalp, 1976: 30-33)

h) Gökalp medeniyeti bazı özellikler açısından dine benzetir. Ona göre medeniyeti de aynen din gibi dışından değil içinden almak gerekir. Medeniyet de aynen din gibi kendisine inanmayı ve gönülden bağlanmayı zorunlu kılmaktadır. İşte bunu fark etmemiş olan Tanzimat dönemi aydınlarının sadece dış görünüşü taklit etmek vasıtasıyla bizi Avrupa medeniyetine dâhil etmeye çalışmaları bu açıdan kısır kalmıştır. Onlar, Doğu medeniyeti ile Batı medeniyetinin birleşiminden ortaya çıkmış yeni bir medeniyet anlayışını benimsiyorlar ve bundan bir fayda elde edebileceklerini düşünüyorlardı. Fakat ayrı prensiplere dayanan ve sitemleri de çok farklı olan iki zıt medeniyet nasıl birleştirilebilir? Gökalp'e göre o dönemde hâlâ devam eden ikiliklerin temel sebebi de budur (Gökalp, 2004: 64-65).

Saymış olduğumuz bu maddeler, Gökalp'in “medeniyet” kavramından ne anladığını bize açıkça göstermektedir. Gökalp'in bu kavram ile bize göstermiş olduğu yön Batı'dır.

Bu noktada Gökalp'in şu soruya verdiği cevap oldukça önemlidir: Biz de milliyetimizi ve dinimizi değiştirmeden, diğer deyişle bunları muhafaza etmek şartıyla Batı medeniyetine kesin olarak ve tam bir surette girebilir miyiz? Gökalp bu soruya retorik bazı sorularla cevaplar vermektedir ve genel anlamda verdiği cevap da olumludur. Bu cevabı buraya olduğu gibi almak istiyoruz:

“Batı Medeniyeti'ne girmeğe başladığımız günlerden beri, değiştirdiğimiz şeyleri inceleyelim. Bakalım, bunlar arasında dinimize, milliyetimize ait şeyler var mı? Meselâ, rumî takvimi bırakarak bunun yerine Batı takvimini aldık. Rumî takvim bizim için mukaddes bir şey mi idi? Rumî takvim, Rumlara yani Bizanslılara aittir. Bunu takdis etmek lâzımsa onlar takdis etmelidirler. Rumi saati bırakıp doğu saatini kabul etmemiz de aynı şeydir. Aristo'nun istidlâl mantığını bırakarak Descartes ile Bacon'un mantığını ve mantıktan doğan metodolojiyi almanın dinimize ve millî kültürümüze ne zararı olabilir. Eski astronomi yerine yeni astronomiyi, eski fiziğe karşı yeni fiziği, eski

kimyaya mukabil yeni kimyayı almakla ne kaybederiz? Zoolojiye, botaniğe, jeolojiye dair eski kitaplarımızda ne kadar bilgi bulabilmek imkânı var? Doğu'da bulunmayan biyolojiyi, psikolojiyi, sosyolojiyi Batı'dan almağa mecbur değil miyiz? Evvelce, eski ilimlerimizin hepsini Bizans'tan almıştık. Şimdi Rumluların ilimlerini Avrupa ilimleriyle değiştirsek, din ve millî kültür bakımından ne kaybederiz? Bu misaller istenildiği kadar uzatılırsa görülür ki, Doğu Medeniyeti adına bırakacağımız şeyler hep Bizans'tan aldığımız şeylerdir. Bu cihetler açık bir surette ortaya konulursa, Doğu Medeniyeti'ni bırakarak Batı Medeniyeti'ne girmemize artık kimse samimî olarak itiraz edemez.” (Gökalp, 2004: 66-67)

Burada dikkat çekici olan Gökalp'in bu soruya retorik bazı sorularla cevap verirken aynı yerde Japonlardan da bahsetmesidir. Bilindiği gibi Akif de medeniyet ve Batı bağlamında Japonlardan bahsetmiştir. Bu konuya ve ikisi arasındaki benzer ve farklı görüşlere sonraki başlıkta değineceğiz. Gökalp, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti yanında Avrupa medeniyetine de girmesi gerektiğini düşünmektedir. Japonların Avrupalı bir millet sayılmalarına rağmen bizim hâlâ Asyalı olarak değerlendirilmemizin sebebi tam bir surette Avrupa medeniyetine girmeyişimizdir. Fakat önemli olan Japonların Avrupalı sayılmakla birlikte dinlerini ve kültürlerini de muhafaza etmeleridir. O halde ona göre bizim de dinimizi ve kültürümüzü muhafaza ederek Avrupa medeniyetine girebileceğimiz konusunda tereddüdümüz olmamalıdır (Gökalp, 1968: 59-60).

Sonuç olarak muasırlaşmak görünüş itibariyle, şeklen ya da geçim konusunda Batılılara benzemek demek değildir. Bilakis Batılılar gibi zırhlı ve silahlı gemiler, uçaklar, otomobiller yapıp kullanabilmektir muasırlaşmak. Hatta Gökalp muasırlaşmak konusunda bir ölçüt de belirlemiştir: *“Ne zaman malûmat ve masnûat iktibas ve iştirası için Avrupalılara ihtiyaçtan müstağni olduğumuzu görürsek, o zaman muâsırlaşmış olduğumuzu anlarız.” (Gökalp, 1976: 11,12)*

Görüldüğü gibi Gökalp Batı medeniyetine tam bir surette dâhil olmayı faydacı diyebileceğimiz bir çeşit bakışla değerlendirmektedir. Ölçüt de bu bakışa göre şekillenmiştir. Batı'ya ihtiyaç ortadan kalktıktan sonra muasırlaşmış olduğumuz anlaşılmaktadır. Bu ölçütün bir anlamı da – diğer deyişle ihtiyacın ortadan kalkması demek- Batı'nın da önüne geçmektir. Kendi ifadesiyle *“muâsırlaşmak tabirinin manası, asrî olan medeniyet zümresinin gittikçe tekemmül eden ilim ve marifetinde hiçbir milletten geri kalmayacak surette faik bir mevki”* kazanmaktır (Gökalp, 1976: 41-42). Bunu gerçekleştirmek kültürümüzü, dinimizi kaybetmek demek değildir. Bunları muhafaza ederek muasırlaşmak mümkündür.

3. Mehmet Akif'te Batı'ya Bakış ve “Medeniyet” Kavramı

Bu başlık altında değerlendireceğimiz Mehmet Akif Ersoy, manzumelerinde, özellikle uzun soluklu olanlarında, kavramları kullanmaktan çekinmemiştir. Kavramlarla şiir yazmak, gerçek şiir adına düşünüldüğünde çok risklidir. Çünkü kavramları kullanıp gerçek şiir kaleme almak neredeyse imkânsızdır. Hasan Akay'ın tespitiyle son iki yüz yıl içerisinde Akif Paşa, Abdülhak Hâmid ve Necip Fazıl gibi kavramlarla şiir yazmak isteyen şairler olmuştur. Bunlar içerisinde *“kavramları şiirde bir kaynaşım ögesi olarak kullanan şair az değildir; ancak başarılı olan hemen hemen yoktur”* (Akay, 2010: 89). Akif ise kavramları kullanarak gerçek şiir yazmayı başarmıştır. Sadece “İstiklâl Marşı” bile bunun en açık örneğidir. Muasırlarının çetrefilli tasvirlerle, bedbin müzikal öğelerle yüklü kelimelerden oluşan şiire sığındıkları vakitlerde *“Akif, millî ve İslâmî bir bilinç boyutunda yaşamış ve bu boyutun şiirini kavramsal (b)aşlarla dokumayı bilmiştir”*. Bu onun *“en çarpıcı ve en başarılı”* yönlerinden biridir. Akif *“kavramsal alan'ı bazen çok güçlü bir duyarlılıkla*

'duygusal alan'a bazen de -bilerek isteyerek- çok güçlü bir duygusallıkla bir 'duyarlılık alanı'na' dönüştürebilmiştir (Akay, 2010: 88-89).

Bu noktada onun Ziya Gökalp'ten farkı da ortaya çıkmaktadır. Bilindiği gibi Gökalp de kavramlarla düşünen, konuşan ve yazan bir şahsiyettir. Bu açıdan onun metinlerini okurken bu kavramlara dikkat etmek ve bunlar ışığında metinleri anlamlandırmak gerekir. Onun bu özelliği manzumeleri için de geçerlidir. *Yeni Hayat* kitabında bulunan manzumeler ve diğerleri bunun açık bir göstergesidir. Gökalp de kavramları kullanmıştır ancak o kendi ifadesiyle bir "müteşair" olarak kalmayı tercih etmiş, sanatla meşgul olmayı doğru bulmamış ve -manzumelerindeki birkaç şiir cümlesi hariç- gerçek şiir kaleme almamıştır. Onun Türk edebiyatındaki yeri "sanatçılığından ziyade, yeni sanatın yönünü belirlemeyi amaç edinen görüş ve yönlendirmelerinde" yatmaktadır (Daşcıoğlu, 2019, s. 42). Zaten devir de bunun böyle olmasını gerekli kılmaktadır: "*Şuur devrinde şiir susar, şiir devrinde şuur seyirci kalır. / İçinde bulunduğumuz zaman, galiba, birinci devreye aittir: Şairler Müz'lerinden uzak düşmüş, vezinle kafiye şuurlu müteşâirler eline geçmiş...*" (Gökalp, 1976: 7) Onun edebiyat tarihimizdeki değeri "bir kırılma ânının akışını belirleyici" bir nitelik taşıması ve "bir yol açıcı" olmasıdır (Daşcıoğlu, 2019, s. 33). Gökalp "edebiyatın ne içindedir ne de büsbütün dışında" çünkü o, "edebî ürünlerinin estetik değeriyle değil, bu ürünlerin içinde veya dışında dile getirdiği görüşleriyle edebiyatın akışını değiştiren adamdır" (Daşcıoğlu, 2019, s. 33). Şiirlerinin bir çeşit mesaj iletici vazife görmesinin sebebi de burada aranmalıdır

"Milliyet", "kavim", hürriyet" gibi "medeniyet" de Akif'in şiirlerinde çoklukla kullandığı kavramlardan biridir. Ancak bu kavramla ilgili olarak bilerek veya bilmeyerek yapılan bazı olumsuz yorumlar, hem şairliği hem cemiyetin terakkisi hem de Batı'ya bakışı bağlamında onun hakkında bazı ithamların ileri sürülmesinde etkili olmuştur. Akif, bütün eserleri tam olarak okunmadan, "*şahsiyetine ve özellikle muhteviyatı dolayısıyla 'İstiklâl Marşı'na olan husumet yüzünden, Batı ve medeniyet düşmanı olarak takdim edilmek istenmiştir*" (Yetiş, 1992: 78). Henüz hayattayken başlayan bu ithamlar günümüze kadar devam etmiştir. Bu ithamların özü "Akif medeniyete karşıdır." cümlesinde toplanmaktadır. Bu cümle devamla onun Batı karşıtı olduğu ithamını getirmektedir. Her iki ithamın temelinde "medeniyetin sadece Batı'da bulunduğu" düşüncesi yatmaktadır. Bu düşünce tartışmalıdır fakat asıl önemli olan bu ithamlarda bulunanların- yukarıda Kazım Yetiş'in dikkat çektiği üzere- onun bütün eserlerini okumadan ve sadece husumet dolayısıyla bunu gerçekleştirmeleridir. Çalışmamızda bu ithamların gerçek olup olmadığıyla ilgili bazı değerlendirmeler olacaktır. "İstiklâl Marşı" şiirinin yanında *Safahat*'ta geçen "Asım", "Süleymaniye Kürsüsünde", "Fatih Kürsüsünde" gibi manzumelerde Akif'in medeniyet anlayışını ve Batı'ya bakışını açıkça görmek mümkündür.

"Süleymaniye Kürsüsünde" adlı manzumesinde ilerlemenin sırrını başka yerlerde aramanın yanlış olduğunu söyleyen Akif, medeniyeti başka yerlerde aramanın toplumu taklide götüreceğini, taklidin de burada işe yarmayacağını dile getirir. Terakkinin sırrını her millet kendinde, özünde bulmalıdır. Akif bu sırrı da "mâhiyyet-i rûhiyye" tabiriyle açık etmekte ve bunu bir kılavuz olarak sunmaktadır. Her millet kendi "mâhiyyet-i rûhiyye"sinin kılavuzluğunda ilerlemesini gerçekleştirmelidir. Ancak Akif, bunu söylerken Batı'ta kapıları tamamen kapatmış değildir. Onun aynı yerde geçen, "alınız" ve "veriniz" sözcükleriyle başlayan meşhur "*Alınız ilmini Garb'ın, alınız sanatını/ Veriniz, hem de mesâinize son süratini*" mısralarında da dediği gibi -yukarıda bahsedilen kılavuzun rehberliğinde- Batı'nın ilmi de sanatı da alınmalıdır. Hatta almak yeterli değildir, mesaiye son sürati verip bu alınanlar daha ileri bir aşamaya taşınmalıdır. Çünkü ilim ve sanat olmadan yaşamak artık mümkün değildir (Ersoy, 2021: 522).

Akif, bu mısralarda ilerlemenin sırrına dikkat çektiği gibi Batı ile münasebetin nasıl olması gerektiğini de ortaya koymaktadır. Ona göre ilerlemenin sırrı milletin kendi özünü kaybetmemesidir. Bunu ısrarla dile getirmesi bunun ne kadar önemli olduğuna da işarettir. Burada Akif, yaşadığı dönemin moda uygulamasına yani Batı'yı taklit etmeye karşı çıktığını da göstermektedir. Nitekim devamlı “Çünkü her noktada taklid ile sökmek hareket.” demektedir. Yapılması gereken Batı'yı taklit değildir. Burada Akif'in kullandığı “alınız” sözcüğü Batı'dan alınması gerekenleri yanında alınmaması gerekenlerin olduğunu da göstermektedir. Başka bir deyişle Batı medeniyetinin “ahlâkını, sosyal ve insani ilişkilerini ‘alınacaklar’ değil, ‘atılacaklar’ hanesine koyarken Batı'yı yapan ve Batı'nın yaptığı bilim, sanat ve teknolojinin alınması gerekli şeyler olduğunu” dile getirmektedir (Andı, 2010: 272). Üstelik o, artık bunlar olmadan yaşamının imkânsız olduğunun da farkındadır.

“Fatih Kürsüsünde” adlı manzumede söylendiği üzere, hâlbuki Batı'ya gidenler “atılacaklar” listesinde olanların peşine düşmüş ve bunları kucak kucak taşımaya girişmiştir. Akif'in ifadesiyle gidenler kendi asıllarını unutup Fransız'ın fuhşunu, Alman'ın birasını kapışmaya giriştiler ve sayısız kötülükleri kucak kucak memlekete taşımaya başladılar. Hâlbuki Batı'nın dünya kadar yenilikleri, ilmi, edebiyatı, sanayisi vardı. Bunlardan sadece bir avuç getirselerdiler memleket bir “muhit-i marifete” dönecekti (Ersoy, 2021: 630).

Akif, “Asım” adlı manzumede Batı'dan kucak kucak taşınan kötülüklerle karşı bir duruş da sergiler. Trajik bir şekilde sonuçlanmasına rağmen Tevfik Fikret'te de Haluk bağlamında benzerini gördüğümüz üzere, gelmesi beklenen yeni neslin bir temsilcisi olarak gördüğü Asım'ı gerçek anlamda doğru medeniyetin maarifini getirmek üzere Batı'ya gönderirken ona ve yeni nesle, medeniyete ve Batı'ya bakışını gösteren bazı tavsiyelerde bulunur. Bunlar hiç yılmadan gece gündüz çalışmak, Batı'nın sadece ilmiyle meşgul olmak, bu ilmi çok kısa bir sürede öğrenmeye gayret etmek ve bunları bir an evvel yurda ulaştırmak (Ersoy, 202: 806).

Akif, medeniyet denilince sadece Batı'yı düşünmemektedir. Bu noktada “Süleymaniye Kürsüsünde” adlı manzumede onun Japonlardan bahsetmesi dikkat çekicidir. Daha önceki mısralarda “alınız” sözcüğüyle dile getirdiği şeyleri alan, bunların dışındakileri –Batı'dan gelen maskaralıkları, seyyieleri, eşyaları- kapıdan kovarak Japonlar ilerleme kaydetmiştir. Medeniyet sadece fenniyle girebilmiştir Japonya'ya. O da sadece yöneticilerin izin verdiği ölçüde gerçekleşmiştir. Hatta Batı'dan gelen eşyalar bile eğer kıymetli değil de sadece moda ise memlekete alınmadan gümrükte çürümeye terk edilmiştir (Ersoy, 2021: 506, 507).

Burada dikkat çekici bir başka husus da bir anlamda medeniyet yolunda ilerleme kaydeden Japonların aslında İslamiyet'in emrettiği ve Müslümanlardan beklediği doğruluk, ahde vefa, vaade sadakat, şefkat, kanaat, sebat, gayret, yoksulları gözetmek, kendinden önce başkasını düşünmek, büyük idealler uğruna ölümü bile göze alarak mücadele etmek, bu değerlere sahip milletleri de kardeş görmek gibi ahlaki ve insani bağlamda meziyetlere sahip olmalarıdır (Ersoy, 2021: 506, 507). Bu aslında ilim, sanat ve teknoloji yanında asıl medeniyetin milletin bu meziyetlere sahip olmasıyla gerçekleşebileceğini göstermektedir. Akif'in Japonları örnek göstermesi boşuna değildir.

Diğer bir husus da yukarıda da bahsedildiği üzere Akif'in Batı'ya tamamen karşı olmadığıdır. O batıdan gelen zararlı şeylere karşıdır. Batı, “medeniyet” kavramını emperyalist bir bakışla yorumlamış ve uygulamıştır. Akif'in karşı olduğu budur. Bu yüzden şiirlerinde bu anlamdaki medeniyete şiddetli bir şekilde karşı çıkmıştır. Bu bağlamda aşağıdaki mısralar örnek gösterilebilir:

“Kim bilir hangi ŧenâatle oyulmuş gözler!

“Medeniyet” denilen vahŧete lânetler eder” (Ersoy, 2021: 546)

“Medeniyet... size çoktan beridir diŧ biliyor;

Evvela parçalamak, sonra da yutmak diliyor.” (Ersoy, 2021: 551)

“Maske yırtılmasa hâlâ bize âfetti o yüz...

Medeniyet denilen kahpe, hakikat, yüzsüz.” (Ersoy, 2021: 789)

“Medeniyet denilen maskara mahlûku görün:

Tükürün maskeli vicdanına asrın, tükürün!” (Ersoy, 2021: 547)

“Ulusun, korkma... Nasıl böyle bir imanı boğar,

Medeniyet dediğın tek diŧi kalmış canavar?” (Ersoy, 2021: 85)

Onun ŧiddetli bir ŧekilde bu karŧı duruşunun diğeri bir sebebi de yukarıda bahsedildiğii anlamda Batı'nın gerçek yüzünün o dönemde ortaya çıkmış olmasıdır. *“Maske yırtılmasa hâlâ bize âfetti o yüz.../ Medeniyet denilen kahpe, hakikat, yüzsüz.”* (Ersoy, 2021: 789) demesi bunu açık bir ŧekilde göstermektedir. Başta Balkan savaşları olmak üzere Çanakkale Savaşı ve diğeri vatanı dört bir yandan ve fikrî açı da dâhil olmak üzere her açıdan işgal etmeye çalışan Batı'nın gerçek yüzünü ortaya çıkarmıştır.

“Dipçik altında ezilmiş, parçalanmış kafalar; yara ve bereden hüviyetleri kaybolmuş yüzler, oyulmuş gözler, süngülenmiş binlerce beden; başlar, kollar koparılmış, göğüsleri balta ile kesilmiş valideler; ŧişle karından çıkarılmış bebekler. Bunlar Balkan Harbi'nin dayanılmaz tablolarıdır. Bulgar vahŧeti korkunç seviyelere gelmiştir. Bütün bunların arkasında Batı vardır. Çünkü Batı XIX. yüzyıldan itibaren Balkanları bir barut fıçısı hâline getirmek için uğraşmıştır. Tabii Rusya'yı da Batı içinde mütalâa ediyoruz. Bu felaketleri görmeyen yine Batı'dır.” (Yetiş, 1992: 89,90)

Bu açıdan Tanzimat Dönemi şahsiyetlerinin mesela bir Ahmed Midhat Efendi'nin, bir Namık Kemâl'in Batı'ya bakışı ile Akif'in bakışı arasında *“tarihî ŧartların getirdiğii çok açık farklılıkların görünmesi tabiidir. Bu devrede biz, Batı'yı âdeta yeniden ve gerçek yüzü ile keşfederiz”* (Yetiş, 1992: 78). Yukarıda dile getirilen ve Batı'nın gerçek yüzünü gösteren dehşet verici manzaraları “Asım”ın bir parçası olan Çanakkale için yazılmış bölümde de görmek mümkündür.

Bu ŧiddetli karŧı duruşun başka bir sebebi de “Süleymaniye Kürsüsünde” işaret edildiğii üzere Batı'yı olduğu gibi taklit etmek isteyen sözde mütefekkirlerin dine bakışıdır. Akif'in deyişiiyle bu “mütefekkir geçinenler”e göre Batı nasıl din kaydından kurtularak terakki ettiyse biz de öyle yapmalıyız (Ersoy, 2021: 517, 518). Akif'in bunlara cevabı ise şudur:

“Hele ilânı zamanında ŧu mel'un harbin,

“Bize efkâr-ı umûmiyyesi lâzım Garb’ın;

O da Allah’ı bırakmakla olur” herzesini,

Halka iman gibi telkin ile dinin sesini

Susturan aptalın idrakine bol bol tükürün...” (Ersoy, 2021: 547)

Akif’in medeniyet anlayışı bağlamında söylenmesi gereken hususlardan biri de onun İslam medeniyetinden bahseden bir şair olarak asrının gelişmelerinden haberdar olmadığı düşüncesidir. Bu düşünce yanlıştır. Onun hakkında böyle düşünülmesinin sebeplerinden biri “Asım” adlı manzumede geçen *“Doğrudan doğruya Kur’ân’dan alıp ilhâmı / Asrın idrâkine söyletmeliyiz İslâm’ı.”* mısralarının başına ve sonuna dikkat edilmeden okunmasıdır. Başta İbnür-Rüşd, İbni Sîna, Gazali, Seyyid, Râzi gibi alimlerden bahseden Akif, günümüzde böyle büyük alimlerin yetişmediğini; sözde alimlerin de eski eserleri şerh etmekle ilim yaptıklarını zannettiklerini; yedi yüz yıllık eserlerle dinin ihtiyaçlarını telafi etmenin mümkün olmadığını söyledikten sonra yukarıdaki mısraları dile getir. En sonda da kuru dava ile değil ilim ile bunun gerçekleştirebileceğini belirtir şair (Ersoy, 2021: 783).

Görüldüğü gibi Akif, ilim anlamında geçmişin farkındadır. Başka bir deyişle önceki âlimler, bilim adamları *“doğrudan doğruya Kur’ân’dan alıp ilhâmı”* asrın idrakine söyletmiştir; böyle olduğu için bizimle beraber bütün dünya bugün bunları tanıyor ve eserlerini okuyor; o halde bize düşen de bunu başarabilmektir, demektedir şair.

Akif ayrıca daha önceki mısralarda da görüldüğü üzere sanat, ilim, fen, teknoloji gibi Batı’nın ve Doğu’nun terakkisinde önemli rol oynayan lokomotiflerin de farkındadır. Üstelik bunu başka şekillerde de dile getirmiştir:

“Yarının ilmi nedir, halbuki? Gayet müdhiş:

‘Maddenin kudret-i zerriyyesi’ uğraştığı iş.

O yaman kudrete hâkim olabilsem diyerek,

Sarf edip durmada birçok kafa binlerce emek.

Onu bir buldu mu, artık bu zemin: Başka zemin....

Çünkü bir damla kömürden edecekler temin.

Öyle milyonla değil, nâ-mütenâhî kudret....” (Ersoy, 2021: 807)

Yaşadığı dönem için *“Maddenin kudret-i zerriyyesi”*nden bahsetmek ve bunun önemine dikkat çekmek Akif’in ne kadar ileri bir ufka sahip olduğunu da göstermektedir.

Akif’in yukarıda da işaret edildiği üzere *“Doğrudan doğruya Kur’ân’dan alıp ilhâmı / Asrın idrâkine söyletmeliyiz İslâm’ı.”* mısralarıyla İslamiyet zemini üzerine oturtulmuş bir medeniyet anlayışına sahip olduğu bir gerçektir. Onun bu düşüncesinin önündeki en büyük engel devrinde varlık gösteren, taklide dayalı olan körü körüne Batı hayranlığı ve bu bağlamda din düşmanlığıdır.

Bunun nedeni ise İslamiyet'in ilme karşı olduğu şeklindeki yanlış görüştür. İslam dini ilme karşı değildir. Bilakis Bunu “*Ulûmun ezeli dâyesidir / Beşerin bir gün olup yükselecek pâyesidir/ Mündemiç sine-i sâfında bütün insanlık/ Bunu teslim eder insaflı olanlar azıcık.*” (Ersoy, 2021: 520, 521)

Diğer bir madde de ırkçılığa varan milliyetçilik ya da Akif'in deyişiyle şeytani bir fikir olan “fikir-i kavmiyet”. Akif, “Süleymaniye Kürsüsünde” adlı manzumede bu fikri birbirinden farklı birçok kavmi “*aynı milliyetin altında tutan*” İslamiyet'i kökünden yıkacak bir zelzeleye benzetir ve şu soruyu sorar: “*Müslümanlık sizi gayet sıkı, gayet sağlam/ Bağlamak lâzım iken anlamadım, anlıyamam/ Ayrılık hissi nasıl girdi sizin beyninize?*” (Ersoy, 2021: 514)

Okay'ın tespitiyle Mehmet Akif'in metinlerini yayınladığı *Sebil-ür-Reşad* ve *Sırat-ı Müstakim* dergilerinde yurtdışında özellikle Rusya'da yaşanan Türklerle ilgili o dönemde Türkçü ve Turancı olarak bilinen dergilerden daha çok yazı kaleme alınır. Bu sıralarda Ziya Gökalp ve arkadaşlarının Balkan savaşlarının çıkmaya yüz tuttuğu bir zamanda Türkçülük mefkûresi bağlamında fikirler neşretmesini Akif tehlikeli bulur ve belki Türkçü ve İslami fikirleri birleştirecek bir yol bulma çabasıyla gazete ve dergilerin dışında müsait bir mekânda bu konuları münakaşa etme teklifini ortaya atar. Hatta bu teklif bir tezkereyle, başka yazarların da imzasıyla Ziya Gökalp'e gönderilir. Fakat bu teklife cevap gelmez. (Okay, 1989: 71,72)

Burada dikkat çekici olan Akif'in ırkçılık anlamında kavmiyetçiliğe karşı çıkması ve “millet” kavramıyla da İslam milletini kastetmesidir.

Akif'in medeniyet ve terakki bağlamında üzerinde durduğu diğer bir konu da yanlış bilinen ve yanlış uygulanan hürriyettir. “Süleymaniye Kürsüsünde” vaizin ağzından anlatılanlar bu bağlamda dikkate değerdir. İstanbul'da hürriyetin ilan edildiği haberi kulağına ilişen vaiz hemen memlekete doğru yola çıkar. Yolculuk sırasında güzel hayaller kurar: Çok sayıda okul açılmış, erkek, kadın okuyor; fabrikalar kurulmuş işliyor; matbaalar millet için gece gündüz faydalı sanatlar üretiyor; ülkeyi yeniden inşa edecek şirketler kurulmuş çalışıyor; halkı eğitecek cemiyetler kurulmuş uğraşılıyor; gemiler limanlara hazineler taşıyor (Ersoy, 2021: 510) ...

Fakat İstanbul'a gelince farklı bir manzarayla karşılaşır ve hayal kırıklığına uğrar. “*Bir de İstanbul'a geldim ki bütün çarşı, Pazar / Naradan çalkanyor! Öyle ya... Hürriyet var!*” mısralarıyla başlayan bölüm hepsini buraya alamayacağımız dehşetli ve ibret verici manzaralar ortaya koymaktadır:

“Ne devâirde hükümet, ne ahalide bir iş!

Ne sanayi ne maarif, ne alış var ne veriş.

Çamlıbel sanki şehir: zabıta yok, rabıta yok;

Aksa kan sel gibi, bir dindirecek vasıta yok.

“Zevk-i hürriyyeti onlar daha çok anlamalı”

Diye mekteblilerin mektebi tekmil kapalı!

İlmi tazyik ile talîm, o da bir istibdad...

Haydi öyleyse çocuklar, ebediyyen âzâd!

Nutka gelmiş öte dursun hocalar bir yandan...

Sahneden sahneye koşmakta bütün şâkirdan.

Kör çiban neşterin altında nasıl patlarsa,

Hep ağızlar deşilip kimde ne cevher varsa,

Saçıyor ortaya ister temiz ister kirlî;

Kalmıyor kimseciğin muzmeri artık gizli.

Dalkavuk devri değil, eski kasâid yerine,

Üdebanız ana avrat söviyor birbirine!

Türlü adlarla çıkan nâmütenâhi gazete,

Ayrılık tohumunu bol bol atıyor memlekete.” (Ersoy, 2021: 512, 513)

Son olarak onun konumuz bağlamında Akif’in dil ve edebiyat hakkındaki görüşlerine değinmek istiyoruz. Daşcıoğlu’nun tespitiyle Akif’in edebiyat açısından önerisi, Doğu’dan ve Batı’dan seçilecek bazı yazarların temsil ettikleri akımları değil, “hakikati sergilemekte göreceklere işlevin dikkate alınması”dır (Daşcıoğlu, 2019, s. 22). Bu maddeye taklit etmeden sadece sanatı almak da eklenebilir. *Sebilü’r-Reşad* dergisinde çıkan “Edebiyat” başlıklı bir yazıda Akif, edebiyatın vatani olduğuna iman ettiklerini ve bu açıdan hiçbir milletin edebiyatını kendi milletimize mal etmek gibi bir niyetlerinin olmadığını söyledikten sonra şöyle devam etmektedir: “*Şarklılar her şeyde olduğu gibi edebiyatta pek geri; Garplılar her şeyde olduğu gibi edebiyatta pek ileri. Biz onların edebiyatından yalnız sanat cihetiyle istifade etmek isteyeceğiz. Yoksa ecnebi emtiasını yerli metai yerine satmayacağız.*” (Ersoy, 1912: 9) Bu bağlamda dergide her ne olursa olsun yerli eserlerden bahsedeceklerini ve elverişli gördükleri her konuyu işleyeceklerini söyleyen Akif ancak kendilerine yan bakmadan yardım edecek olan vatan evlatlarıyla birlikte milli, hakiki ve insani bir edebiyatın meydana getirilebileceğini ifade etmektedir.

Aynı yerde dilin sade olması gerektiğini ve kendilerinin de sade bir dil kullanmaya gayret ettiklerini söyleyen Akif, buna rağmen “cennet” yerine “uçmak”, “cehennem” yerine “tamu” sözcüklerini tercih edecek kadar ileri gitmeyeceklerini de dile getirmektedir.

Dil bağlamında onun dikkate değer bir değerlendirmesi de şive ile ilgilidir. Akif, “*dilimizin şivesini (...) hiçbir ecnebi ayağına çiğnetmeyeceğiz*” diyerek dilin ilerlemesinde onun doğasına uygun şivenin korunması gerektiğini söylemektedir:

“Evet, eskiler gibi, Arapça, Acemce düşünülüp, yahut yeniler gibi Fransızca, Almanca tertip eyleyip Türkçe ’ye ondan sonra noklolan yazılara karşı gücümüzün yettiği kadar hücum edeceğiz. Zira şu hakikate iyice inanmışız ki: Dilsiz millet gibi şivesiz dil de yaşayamaz; her memleket nasıl kendi tabii hududu dahilinde ilerlerse, her dil de kendi fitri şivesi dairesinde terakki eder.” (Ersoy, 1912: 10)

Akif *Safahat*'ta da bu konuya değinir. "Fatih Kürsüsünde" adlı manzumede "*halet-i rûhiyye*" ve "*mefkûre*" söyleyişleri bağlamında bu konudaki görüşlerini dile getirir: "*Lisana hiç yenilik sokmayın!*" demek: *Cinnet/ – Hayır taassub eden yok... Şu var ki: icabı/ Tahakkuk etmeli bir kerre; bir de, erbabı/ Eliyle olmalı matlûb olan teceddüdler.../ Tasarrufatını aynen alırsak İngiliz'in/ Fransızın, ne olur hali sonra, şivemizin/ Lisanın olmalıdır bir vakâr-ı millîsi/ O olmadıkça müyesser değil teâlîsi.*" (Ersoy, 2021: 589, 590) Ona göre bu "vakâr-ı millî"ye dikkat edilmezse lisan, bugün Batı'yı taklitle bir maskaralığa dönmüş milletin kılığı gibi maskaralığa döner.

Akif, dilde yeniliğe karşı değildir ancak bunun gerçekleşebilmesi için hem bir zaruret olmalı hem de bu yenilik erbabının eliyle gerçekleşmelidir. Ona göre işin erbabı, dilin "vakâr-ı millîsi"nin farkında olan kişilerdir ve onlar İngiliz'in, Fransız'ın tasarrufatıyla değil, millî bir tasarrufatla hareket etmektedir. Dolayısıyla Akif yukarıdaki yazısında da belirttiği üzere dilin fitri şivesinin korunması gerektiğine dikkati çekmektedir.

Görüldüğü Akif, yanlış bilinen ve Batı tarafından yanlış uygulanan medeniyete karşı çıkmıştır. Onun Batı'ya bakışı da bu yöndedir. O, Batı'nın ilim, sanat, teknoloji gibi ilerlemesine vesile olan meziyetlerine karşı değildir.²

Sonuç ve Karşılaştırmalı Değerlendirme

Bu bölümde makalelerinden ve manzumelerinden istifade ederek Ziya Gökalp'in ve manzumeleri ile bazı yazıları ışığında Mehmet Akif'in medeniyet ve muasırlaşmak anlayışları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Akif, Gökalp kadar tafsilatlı bir şekilde bu konuya değinmemiştir. Onun medeniyet derken kastettiği daha sadedir. Bir ayağı kendi kültürü ile İslam medeniyetinde olmak kaydıyla ve körü körüne taklit etmemek şartıyla Batı medeniyetinin – zararlı alışkanlıklarından değil- ilim, sanat, teknoloji gibi meziyetlerinden istifade edilebilir. Bu açıdan Akif, Gökalp'ten ayrılır. Gökalp, yukarıda da görüldüğü gibi bir dönem Doğu medeniyetini tamamen bırakıp tamamıyla Batı medeniyetine yönelmeyi teşvik etmektedir. Ancak ilim ve teknoloji konusunda Akif ile Gökalp'in aynı çizgide oldukları söylenebilir. Gökalp'in Batılılar gibi zırhlı ve silahlı gemiler, uçaklar, otomobiller yapıp kullanabilmeyi muasırlaşmak olarak değerlendirmesi bu görüşümüzü desteklemektedir.

Gökalp'in tafsilatlı bir şekilde medeniyet konusuna eğilmesi, Akif'in daha sade bir anlatımı yeğlemesinin arkasında Gökalp'in ayrıca bir sosyolog olmasının da etkisi vardır. Gökalp, aynı zamanda sosyal bir konu olan medeniyet konusuna yaklaşırken meseleyi teferruatlı bir şekilde ele alır, zaman zaman bazı görüşlere dayandırarak bunu anlatmaya çalışır. Akif'te ise biraz daha tecrübeye dayalı tespitleri içeren bir bakış vardır. Her ne kadar ikisi Baytar Mektebinde okumuş olsalar ve bu vesileyle halkın arasında bulunsalar da Akif'in Gökalp'e göre daha fazla halkın içinde olduğu söylenebilir. Başka bir deyişle bu konuda Gökalp'in bakışı kitaba, Akif'in ise tecrübeye ve gözleme dayalıdır.

Başlangıçta medeniyet bağlamında İslamiyet'e yönelme açısından Gökalp ile Akif'in bir anlamda aynı merkezde oldukları bilinmektedir. Her ikisi de bu aşamada İslami özü kaybetmeden Batı medeniyetine yönelmenin mümkün olabileceğini düşünmektedir. Ancak daha sonra Gökalp'in

² Burada kuramlar, kavramlar ve yöntemler bağlamında iki yüz yıllık bir süreçte Batı medeniyeti karşısındaki durumumuz hakkında şu yazıya bakılmasını tavsiye ederiz: Hasan Akay, "Yüzyıllık Soru!", *Kaybolan Göstergeler!.. / Mutlak Metin Merkezli Bakış Tarzı ve Diğerleri*, Şule Yayınları, 2022, s. 170.

İslamlaşmak mefkûresinden vazgeçmesi bu açıdan onu Akif'ten ayırır. Akif ise hep bu ideale bağlı kalmıştır, bundan hiç vazgeçmemiştir.

Gökalp'in hiç vazgeçmediği konu ise kültür, özellikle milli kültürdür. Onun neredeyse adıyla özdeşleşen "hars" kavramı Gökalp düşüncesinde hayati bir öneme sahiptir. Gökalp medeniyet bağlamında da milli kültürün önemine değinmiştir. O, milli kültür olmadan da bir toplumun Avrupa medeniyetine dâhil olabileceğini ancak asıl önemli ve gerekli olanın milli kültürle aşılanmış bir medeniyet olduğunu dile getirmiştir. Akif'te Gökalp'te olduğu kadar bütün ayrıntılarıyla ortaya konulmuş bir "milli kültür" kavramından bahsedilemez; ancak onun "aslını unutmamak" düsturuna ve insanı insan yapan doğruluk, ahde vefa, verilen söze sadakat, şefkat, kanaat, sebat, gayret gibi ahlaki ve insani bağlamda bazı meziyetlere daha çok önem verdiği bir gerçektir. Bunlar ayrıca İslamiyet'in de inananlardan istediği özelliklerdir. Nitekim onun Japonlarda da gördüğü öncelikle bu düstur ve meziyetlerdir. Ayrıca onun manzumelerinin özü çoklukla bunları içeren konulardır.

Gökalp'i yakından tanıyan bazı isimler onun mistik yönünden de bahsetmişlerdir. Yakup Kadri, bundan bahsedenlerden birisidir. O vatanın kurtulması için girişilecek büyük mücadele öncesi parçalara ayrılmış vatan içinde ümitsiz bir şekilde yürüdükleri sırada ilk defa aralarında belirli bir maksada koşan insanların bulunduğunu dile getirmektedir. Hatta Türk Ocağı'nı zaman zaman duvarları arkasında topladıkları bir çeşit mabede de benzetmektedir. Mehmet Akif de hem manzumelerinde hem yazılarında hem de kurtuluş mücadelesi sırasında yaptığı vaazlarda insanları ümitsizlikten uzak durmaları konusunda uyarmıştır. Ancak onda Gökalp'teki gibi bir mistik yön yoktur.

Bu anlamda Ziya Gökalp'in özellikle Tanzimat aydınlarının bir hatası olarak belirttiği ve ikiliklere sebep olduğunu söylediği Doğu medeniyeti ile Batı medeniyetinin terkibi bir medeniyet anlayışına karşı çıkması Akif için de geçerlidir. Ancak kaynak aynı değildir. Gökalp terkip yerine Batı'yı işaret ederken Akif Doğu'yu işaret etmektedir.

Batı medeniyetini olduğu gibi, sorgulamaksızın taklit etme konusunda Gökalp ve Akif aynı şeyi söylemektedirler. Her ikisi de körü körüne taklide karşı çıkmaktadırlar.

Yine her iki isim ilmi ve teknolojik açıdan ilerlemiş bir medeniyet tasavvuru ortaya koymaktadır. Fakat Akif buna ahlaki ve insani bazı meziyetleri içeren bir medeniyeti, Gökalp ise milli kültürü aşlamaktadır.

Akif'i Ziya Gökalp'ten ayıran bir özellik sadece Batı'ya değil Doğu'ya da bakması ve Doğu'da da medeniyet açısından örnek alınabilecek şeyler olduğunu göstermesidir. Japonların ahlaki ve insani yönleri kadar ilmi açıdan da ilerlemeleri, Batı'dan gelen zararlı şeylere kapılarını kapatmaları bizim medeniyetimiz açısından örnek alınması gereken özelliklerdir. Gökalp de Japonlardan bahseder ancak bu bahis ahlaki, insani ve ilmi açıdan onları örnek alma adına değil, onlar gibi kültürümüzü ve dinimizi muhafaza ederek Batı medeniyetine mensup olma şeklindedir. Gökalp, Japonların Avrupalı bir millet olarak kabul edikleri hâlde dinlerini ve kültürlerini de muhafaza ettiklerini söyler ve bizim de böyle olabileceğimize işaret eder. Fakat onun bu değerlendirmesinde –Akif'te olduğu gibi- Batı'dan gelebilecek zararlı şeylere değinme yoktur.

Gökalp ile Akif'i ayıran bir başka özellik de aslında diğer konularda ve diğer birçok şahsiyet karşısında da Akif'i ayıran sabitkadem olma vasfıdır. Gökalp birçok konuda olduğu gibi medeniyet

konusunda da ilerleyen zamanlarda bazı fikirlerini değiştirmiştir. Fakat Akif genel olarak fikirlerinde değişikliğe gitmemiştir.

Her iki isim de medeniyet bağlamında lisan konusuna değinmiştir. Her iki ismin de görünürde aynı şeyleri söylediği düşünülebilir. Bu kısmen doğrudur. Ancak Akif Batı'ya karşı duruşunu Doğu için de yapar. Onun “mefkûre” ve “halet-i ruhiye” sözcüklerine karşı çıkışı bundandır. Hâlbuki mefkûre Gökalp'in görüşlerinin temelinde vardır. Akif ayrıca şive merkezli olarak lisan konusunu değerlendirirken muhtemelen Gökalp'in de “İstanbul konuşması” derken kastettiği şeyi ifade eder ancak o “uçmak” ve “tamu” gibi sözcükler bağlamında bunda da çok ileri gitmeyi doğru bulmaz.

İslamlaşmak mefkûresinin yanı sıra Türkleşmek mefkûresi de Gökalp'in medeniyet anlayışının bir parçasıdır. Başka bir deyişle Gökalp millî bir medeniyet anlayışına sahiptir. Akif ırkçılık anlamına gelen kavmiyetçiliğe hep karşı çıkmıştır. Onda da millî bir duruş vardır, ancak onun millet ile kastettiği İslam milletidir.

Akif'in medeniyet anlayışında gerçek medeniyetin timsalleri olan geçmiş nesiller ve o nesillerin önderleri de örnek alınabilecekler arasında gösterilir. Gökalp'te yakın geçmişe dair böyle bir bakış açısı yoktur. Onun bakışı çok daha eskiye, bazen destanlara ve yakın dönemde ortaya atılan ilmi görüşlere dayanır.

Akif, Batı'dan ilim, sanat, teknoloji gibi meziyetleri almak gerektiğini söylerken ayrıca Batı'nın medeniyeti kendi emperyalist çıkarlarına hizmet edecek bir araca dönüştürmesine de en şiddetli bir şekilde karşı çıkmış ve bunu sadece kendine mahsus “Akifane” diyebileceğimiz bir üslupla bütün ayrıntılarıyla dile getirmiştir. Gökalp'te Batı'ya yanlış bilinen ve sadece kendi çıkarları için kullanılan bir “medeniyet” açısından böyle bir bakış da yoktur.

Akif ayrıca yanlış medeniyet algısı ve uygulamaları neticesinde halkın içine düştüğü komik, trajik ve ibret verici durumları da dile getirmiştir. Gökalp ise bu eleştiriyi sadece Tanzimat aydınları bağlamında gerçekleştirmiştir.

Kaynaklar

- Akay, H. (2010). “‘İstiklâl Marşı'nı Yeniden Okumak İçin Ön Tespitler’”. *İstiklâl Marşı İstikbâl Marşı/ 41 Dize 41 Yorum*. Haz. Hasan Akay ve M. Fatih Andı. İstanbul:Hat Yayınevi.
- Akay, H. (2009). “Safahat'ın ‘Önsöz’ü: Demokrat Bir Estetiğin Mukaddimesi”. *Doğrandıkça Artan Ekmek*. İstanbul:Akademik Kitaplar.
- Andı, F. (2010). “Medeniyet Dediğin...”. *İstiklâl Marşı İstikbâl Marşı/ 41 Dize 41 Yorum*. Haz. Hasan Akay ve M. Fatih Andı. İstanbul:Hat Yayınevi.
- Daşcıoğlu, Y. (2019). *Bitmeyen Başlangıçlar Şiir Üstüne Denemeler*. İstanbul: Şule Yayınları.
- Emil, B. (1978). “Ziya Gökalp'de ‘Muasırlaşmak’ Fikri ve Öncesi”. *Ziya Gökalp İçin Yazılanlar-Söylenenler*. Haz. Şevket Beysanoğlu, C.III. Ankara: Aslımlar Matbaası.
- Ersoy, M. A. (2021). *Safahat / İstiklal Marşı'nın 100. Yılında Mehmet Akif Ersoy Şiir Külliyyatı*. Haz. Necmettin Turinay. Ankara:TBMM Yayını.

- Ersoy, M. A. (1912). “Edebiyat”. *Sebilü'r-Reşad*. 8. Cilt, 183. Sayı, 8 Mart 1912 (1327); <https://katalog.idp.org.tr/pdf/6949/12543>.
- Gökalp, Z. (1976). *Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak*. Haz. İbrahim Kutluk. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gökalp, Z. (2004). *Türkçülüğün Esasları*. Haz. Mehmet Kaplan. 5.b. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Gökalp, Z. (1968). *Türkçülüğün Esasları*., 7.b. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Gökalp, Z. (1976). *Yeni Hayat/Doğru Yol*, Haz. Müjgân Cunbur., Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1971). *Atatürk*. 4.b. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Koroğlu, E. (2010). *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı 1914-1918.*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Okay, O. (1989). *Mehmed Âkif Bir Karakter Heykelinin Anatomisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yetiş, K. (1992). *Mehmet Âkif'in Sanat-Edebiyat ve Fikir Dünyasından Çizgiler*. Ankara: AKM Yayınları.